

فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال ششم، شماره ۱، بهار ۱۳۹۶، پیاپی ۱۹  
صفحات ۱۹۳-۱۷۷

## اثرات هدفمندی یارانه‌ها بر ساختارهای تولید در روستاهای شهرستان زنجان

بهروز محمدی یگانه\*؛ دانشیار گروه جغرافیا، دانشگاه زنجان، زنجان، ایران.  
حسین فراهانی؛ استادیار گروه جغرافیا، دانشگاه زنجان، زنجان، ایران.  
جواد عباسی؛ کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه زنجان، زنجان، ایران.

پذیرش نهایی: ۱۳۹۵/۱۰/۱۷

دریافت مقاله: ۱۳۹۴/۵/۱۵

### چکیده

از سال‌های پایانی دهه هفتاد، هدفمند کردن یارانه‌ها در ایران با توجه به آشفتگی عملکردی مدیران اجرایی نظام یارانه، از مهم‌ترین موضوعاتی بوده است که هر سال هنگام تدوین لایحه بودجه مورد ارزیابی قرار می‌گرفت و به نظر می‌رسید که نظام یارانه‌ها ناکارآمد عمل می‌کرد و لازم بود یارانه‌ها تا حد امکان در اختیار گروه‌های هدف قرار گیرد. از این رو در سال ۱۳۸۹ با اجرای تحول تاریخی قانون هدفمندسازی یارانه‌ها، جراحی اقتصادی دوران گذر از اقتصاد یارانه‌ای به اقتصاد رقابتی و آزاد محقق شد. در تحقیق حاضر تلاشی شده است تا اثرات پرداخت یارانه‌های نقدی در اقتصاد خانوار (تغییر رفتار مصرفی و مدیریت هزینه) و اصلاح ساختارهای تولید روستایی بررسی شود. روش پژوهش در این تحقیق روش توصیفی و تحلیلی است. جهت تجزیه و تحلیل داده‌های حاصل از پرسشنامه، از آمار توصیفی و استنباطی استفاده شده است. نتایج نشان می‌دهد که امکان کاهش مصرف انرژی و صرفه جویی وجود ندارد زیرا با وجود بافت‌های فرسوده مسکن روستایی (از منظر هدر رفت انرژی) و سیستم ناکارآمد کشاورزی در کوتاه مدت، امکان اصلاح ساختار تولید، کاهش و تغییر سبک مصرف وجود نخواهد داشت. همچنین یارانه‌های نقدی موجب مصرف‌گرا شدن روستاییان در وضعیت فعلی شده است.

واژگان کلیدی: سیاست‌های تعدیل ساختاری، هدفمندی یارانه‌ها، ساختارهای تولید، اقتصاد روستایی.

\* behroozyeghane@yahoo.com

## (۱) مقدمه

فعالیت‌های اقتصادی و اجتماعی بر حسب ماهیتی که دارند به گونه‌های مختلف سازمان یافته و هر کدام به شکلی سرنوشت مردم را رقم می‌زنند و می‌خواهند بهره‌مندی بیشتر را نتیجه دهند. از این منظر، امروزه در عرصه فعالیت‌های اجتماعی و اقتصادی، مطلوب‌ترین شکل برای انجام امور، قرارداد آن در مسیر انگیزه‌های طبیعی و تضمین حقوق انسان‌ها و فراهم آوردن شرایط مساعد و صحیح همه جانبه از جانب ارکان اجرایی دولت‌ها است تا در اذهان و افکار جامعه نخبه اقتصادی و سیاسی و مردم عامه یک اعتماد عمومی از کارایی و بهره‌وری صحیح انجام تحولات اعمال شده تضمین شود (نیلی، ۱۳۸۵: ۴) از طرفی با شکل‌گیری پدیده جهانی شدن و تأثیر پذیری شدید جوامع از آن، دولت‌ها با به کارگیری سیستم‌های جدید مدیریتی و پیاده‌سازی آنها در عمل، سعی در تحکیم جایگاه خویش را در این محیط ناپایدار می‌باشند.

نیاز اکثر کشورهای در حال توسعه به اجرای صحیح سیاست‌های تعدیل ساختاری که گاه با تضاد میان انتخاب رشد سریع اقتصادی و آثار سیاست‌های تثبیت و آزاد سازی که بخشی از سیاست‌های تعدیل ساختاری به حساب می‌آید، همراه است (رحیمی بروجردی، ۱۳۸۶: ۱۵). سیاست تعدیل اقتصادی می‌کوشد، با شکل دهی به ساختاری معقول پروسه ایجاد اشتغال را همزمان با انتقال سرمایه از بخش‌هایی به بخش‌های دیگر میسر گرداند و تا حد ممکن از ضربات ناشی از ناهنجاری‌هایی که به وجود می‌آورد، دوری‌گزیند. مشاغل کاذب جای خود را به کارهایی ظاهراً جدی می‌دهند و چرخ اقتصاد از حرکت ایستاده به چرخش در می‌آید (فتاحی، ۱۳۸۵: ۳۴۳).

در این میان، تغییر در ساختار اقتصاد روستایی از فعالیت‌های اولیه و متکی بر بهره‌برداری از محیط طبیعی، به بخش‌های دوم و سوم اقتصاد نتیجه تنوعی از فرایندهای به هم پیوسته است که در مقیاس‌های متفاوت از سطح محلی، ملی و جهانی عمل می‌کند. این فرایندها شامل بازساخت اقتصاد جهانی و ملی و ماهیت پیش از پیش مؤسسات اقتصادی است (وودز، ۱۳۹۰: ۱۰۴). در واقع، سیاست‌گذاری اقتصادی حتی در عرصه‌هایی که در ظاهر مستقیماً بخش کشاورزی و جامعه روستایی را نیز تحت تأثیر قرار نمی‌دهد به آن اندازه از حساسیت و اهمیت برخوردار است (مومنی، ۱۳۸۸: ۳۳۰).

از این منظر، هدفمندسازی یارانه‌ها در ایران نیز از سال‌های پایانی دهه هفتاد به عنوان ضرورتی اجتناب‌ناپذیر با توجه به آشفتگی عملکردی مدیران اجرایی نظام یارانه، از مهمترین موضوعاتی بود که هر سال هنگام تدوین لایحه بودجه مورد ارزیابی قرار می‌گرفت و به نظر می‌رسید که نظام یارانه‌ها ناکارآمد عمل می‌کرد زیرا یارانه‌ها به صورت مساوی در بین اقشار و دهک‌های پردرآمد و گروه‌های آسیب‌پذیر جامعه توزیع می‌شد. با توجه به روند افزایشی هزینه‌های دولت در تهیه و تأمین کالاهای اساسی وارداتی

و خرید داخلی، اتلاف منابع، فساد و رانت ناشی از یارانه های غیر هدفمند و افزایش تعهدات به واسطه افزایش جمعیت، میزان یارانه مورد نیاز هم روندی صعودی داشت بدین صورت که مصرف انرژی در ایران هر ده سال دو برابر می شد و لازم بود یارانه ها تا حد امکان در اختیار گروه های هدف قرار بگیرد. بنابراین در راستای بررسی تأثیرات هدفمندی یارانه ها بر اقتصاد و ساختار های تولید نواحی روستایی سؤالات زیر مطرح می شود: (۱) آیا اجرای هدفمند کردن یارانه ها بهبود رفاه خانوارهای روستایی را در پی داشته است؟ و (۲) آیا بین اجرای هدفمندی یارانه ها و تغییر ساختار های تولید بخش کشاورزی ارتباط معناداری وجود دارد؟

## ۲) مبانی نظری

یارانه یکی از ابزارهای مهم اقتصادی و سیاست های حمایتی دولت برای حمایت از اقشار آسیب پذیر و بخش های خاص تولیدی است. در تمام نظام های اقتصادی موضوع رفاه و تأمین اجتماعی بسیار حایز اهمیت بوده و بخشی از هزینه های جاری دولت به پرداختهای انتقالی برای حمایت از اقشار آسیب پذیر اختصاص می یابد. (وزارت بازرگانی، ۱۳۸۷: ۳)

دولت ها با دو ابزار مالیات و یارانه نیز در اقتصاد بازار دخالت می نمایند. مالیات دریافت پول از جریان درآمدی است؛ در حالی که یارانه پرداخت پول به جریان هزینه ها می باشد. یارانه و مالیات با تغییر قیمت های نسبی، اقتصاد را تحت تأثیر قرار می دهند. قیمت نسبی کالاهایی که مالیات بر آنها وضع شده است افزایش و قیمت نسبی کالاهای یارانه ای کاهش می یابد. بدین صورت یارانه ها با ایجاد کسری بودجه و افزایش هزینه های اجتماعی آثار کلان بر اقتصاد ملی دارند. اگرچه در بعضی از کشورها، مصرف کنندگان با پرداخت قیمت های پایین تری برای کالاهای یارانه ای، از این یارانه ها بهره مند می شوند؛ اما در واقع به طور غیرمستقیم متضرر می شوند. زیرا پرداخت یارانه افزایش هزینه های عمومی، کاهش رشد اقتصادی، کسری بودجه و در نتیجه تورم را به دنبال دارد. افزون بر این بعضی دولتها به منظور تأمین مالی یارانه ها، مجبور به گرفتن وام و انتشار پول می شوند که در نتیجه ثبات اقتصادی به خطر می افتد (ابونوری و دیگران، ۱۳۸۵: ۳۶).

از نظر عدالت اجتماعی همه افراد باید حداقل رفاه را داشته باشند و بتوانند نیازهای اولیه خود را برطرف کنند. معمولاً برای کالاهای اساسی یارانه پرداخت می شود (قادری و همکاران، ۱۳۸۴: ۵۲۸). یارانه به هر گونه پرداخت انتقالی و مالی بلاعوض که در راستای حمایت از اقشار آسیب پذیر و بخش های خاص تولیدی همچنین بهبود توزیع درآمد از محل خزانه دولت بوده و یا به صورت نقدی یا کالایی به خانوارها و تولیدکنندگان کالاها و خدمات تعلق می گیرد، اطلاق می شود (OECD, 2005). به عبارت

دیگر یارانه‌ها می‌تواند به دو طیف مصرف‌کنندگان و یا تولیدکنندگان داخلی پرداخت گردد (حسینی و مالکی، ۱۳۸۴: ۴).

چنانچه پرداخت‌ها به گروه‌های هدف اختصاص یابد، هدف دولت به خوبی تأمین شده و رفاه و امنیت اجتماعی نیز تقویت می‌شود، اما پرداخت‌های همگانی نه تنها در ارتقای درآمد و رفاه اقشار آسیب‌پذیر تأثیری ندارد، بلکه سبب بهره‌مندی بیشتر افرادی می‌شود که استفاده بیشتری از یارانه‌ها دارند (وزارت بازرگانی، ۱۳۸۷: ۳). در متون اقتصادی از زمانی که موارد مربوط به شکست بازار مطرح شده و مورد قبول قرار گرفته است، پرداخت یارانه به فعالیت‌های خاص و همین‌طور دریافت مالیات از فعالیت‌های خاص پذیرفته شده است (ترکمانی، ۱۳۸۹: ۲۹۶). در ادبیات اقتصادی اهداف پرداخت یارانه شامل: مقابله با تورم، حمایت از تولید و تولیدکننده، برقراری عدالت اجتماعی و بهبود در توزیع درآمدها عنوان می‌شود (کریمی و کیوان، ۱۳۸۹: ۱۰۰). یارانه‌ها را از لحاظ هدف‌های دولت، مراحل پرداخت، چگونگی طبقه‌بندی در حساب‌های ملی، چگونگی انعکاس در حساب‌های ملی و چگونگی توزیع می‌توان به پنج گروه تقسیم کرد (جدول شماره ۱).

جدول شماره (۱): طبقه‌بندی انواع یارانه‌ها

انواع یارانه	اساس دسته‌بندی یارانه
اقتصادی، توسعه‌ای، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی	براساس هدف‌های دولت
مصرفی، تولیدی، توزیعی، خدماتی و صادراتی	براساس مراحل پرداخت
مستقیم و غیرمستقیم	براساس چگونگی طبقه‌بندی
آشکار و پنهان	براساس چگونگی انعکاس در حساب‌های ملی
یارانه باز، یارانه سرانه و یارانه هدفمند	براساس چگونگی توزیع

منبع: مصباحی مقدم و همکاران، ۱۳۸۸: ۱۶۶

به طور کلی دولت‌ها با دو ابزار مالیات و یارانه نیز در اقتصاد بازار دخالت می‌نمایند. مالیات دریافت پول از جریان درآمدهاست؛ درحالی‌که یارانه پرداخت پول به جریان هزینه‌ها است. یارانه و مالیات با تغییر قیمت‌های نسبی، اقتصاد را تحت تأثیر قرار می‌دهند. قیمت نسبی کالاهایی که مالیات بر آنها وضع شده است افزایش و قیمت نسبی کالاهای یارانه‌ای کاهش می‌یابد. بدین صورت یارانه‌ها با ایجاد کسری بودجه و افزایش هزینه‌های اجتماعی آثار کلان بر اقتصاد ملی دارند. اگرچه در بعضی از کشورها، مصرف‌کنندگان با پرداخت قیمت‌های پایین‌تری برای کالاهای یارانه‌ای، از این یارانه‌ها بهره‌مند می‌شوند؛ اما در واقع به طور غیرمستقیم متضرر می‌شوند. زیرا پرداخت یارانه افزایش هزینه‌های عمومی، کاهش رشد اقتصادی، کسری بودجه و در نتیجه تورم را به دنبال دارد. افزون بر این بعضی دولت‌ها به منظور تأمین مالی یارانه‌ها،

مجبور به گرفتن وام و انتشار پول می شوند که در نتیجه ثبات اقتصادی به خطر می افتد ( ابونوری و دیگران، ۱۳۸۵:۳۶). از این رو، پرداخت غیر هدفمند یارانه ها با تحریف قیمت ها مانع تخصیص بهینه ی منابع شده و با ایجاد انحراف در مسیر سرمایه گذاریهای مولد، اثرات جدی و مهلکی بر اقتصاد ملی هر کشوری می گذارد. ( کریمی و کیوان، ۱۳۸۹: ۱۰۰)

در نگاهی دیگر از لحاظ اقتصادی، یارانه ها به گونه ی عمده دو گروه بزرگ تولید کنندگان و مصرف کنندگان را در بر می گیرند (Faghih Nasiri and other, 2008:15). در اغلب کشورهای صنعتی در مورد محصولات کشاورزی، یارانه فقط به تولید کنندگان تخصیص می یابد؛ این روش حمایت، آثار مثبتی بر تولید و تخصیص بهینه منابع دارد اما در کشورهای جهان سومی با توجه به پایین بودن سطح درآمد سرانه و توزیع ناعادلانه درآمدهای ملی افشار زیادی از مردم توان تأمین حداقل معیشت خود را ندارند به همین دلیل یکی از کارکردهای مهم دولت تأمین حداقل مایحتاج و خدمات عمومی است. این کارکرد دولت در کشورهای متکی به درآمدهای رانتی با اتکا به درآمدهای نفتی به مراتب بزرگتر از سایر کشورهای پیرامونی است که اکثراً موجب اتلاف منابع، فساد و رانت ناشی از یارانه های غیر هدفمند می شود (ضیایی، ۱۳۸۱: ۶۶).

جدول شماره (۲): مزایا و معایب روش های پرداخت یارانه

معایب	مزایا	روش پرداخت	
-بالا بودن هزینه های اجرایی (هزینه های حمل و نقل و ذخیره سازی مواد غذایی) -تاخیر و اتلاف مواد غذایی به هنگام تحویل	-قابلیت مدیریت و کنترل افراد واجد شرایط -عدم نیاز به روشهای پیچیده شناسایی.	کالایی	
اختلال در نظام بازار	تعیین اقلام کالایی مورد نیاز گروههای هدف	قیمتی عمومی	
وابستگی بیشتر ذینفعان به کمکهای دولتی	-پوشش تمامی نیازهای اساسی.	کالابرجی	
-ابقاء مشکل اساسی یارانه همگانی(خطای شمول و محرومیت) -ایجاد توقع در تمامی آحاد جامعه. -افزایش نقدینگی. -نیاز به اطلاعات وسیع و جامع.	-اثرات اخلاقی کمتر در ساز و کار بازار -گسترش دامنه انتخاب افراد	مستقیم	نقدی
	- مشروط بودن آن به لحاظ رفتاری	مشروط	

منبع: وزارت بازرگانی، معاونت برنامه ریزی و امور اقتصادی، ۱۳۸۷

توزیع یارانه ها در جوامع روستایی در گذشته بر اساس سیاست های کاهش فقر در محور رویکردهای توسعه کشورهای مختلف قرار گرفته است. در این میان، سیاستگذاران توسعه، به طور فزاینده ای علاقه مند جهت بهبود کارایی سیستم یارانه ها جهت کاهش فقر و بهبود وضعیت روستائیان شده اند (Kristin

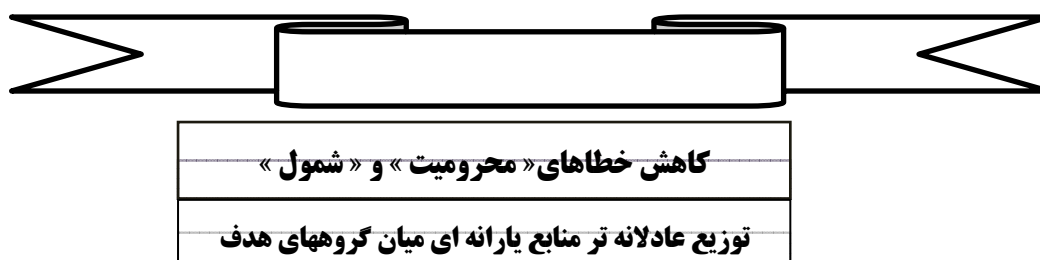
(66: 2007, et al). از این رو نگرانی‌هایی از چگونگی توزیع یارانه‌ها از جمله یارانه‌های مواد غذایی، رفاه اجتماعی، انتقال پول‌های نقدی و یارانه‌های مسکن میان جوامع شهری و روستایی وجود دارد. چگونگی تمرکز بر روی گروه‌های هدف و هدایت یارانه‌ها به سمت این گروه‌ها در موفقیت این رویکرد نقش به‌سزایی را ایفا می‌کند (Braithwaite, 2000: 101 & coady, 2004: 16). در واقع ارائه یارانه‌ها و نبود سیستم هدفمند در ارائه یارانه‌ها، نابرابری و شکاف میان جوامع شهری و روستایی را افزایش می‌دهد (Elizabeth, 2010: 136). ارائه صحیح یارانه‌ها همچنین در بهبود وضعیت تولید روستائیان به خصوص بخش کشاورزی این نواحی نقش مثبتی را ایفا می‌کند. یارانه‌های اعطا شده در بخش کشاورزی با توجه به میزان، نوع و نحوه پرداخت می‌تواند، دارای آثار مثبتی در درازمدت و بهبود شیوه‌های تولید (Fan, 2008: 165) و یا باعث افزایش تولید در کوتاه‌مدت شود (Sharif, 2010: 45). تجارب نشان می‌دهد، ارائه صحیح یارانه‌ها به نواحی روستایی می‌تواند باعث بهبود دسترسی روستائیان به شیوه‌های نوین تولیدی (Harvey, 2011: 1038) و همچنین افزایش تولیدات پایدار (Meyer, 2011: 7) و بهبود وضعیت فقرا و افزایش رفاه خانوارهای روستایی (Boccanfuso, 2007: 630) توسعه کشاورزی نواحی روستایی (Daniel, 2009: 505) را به همراه داشته باشد.

در یک مفهوم کلی "هدفمندی یارانه‌ها" را می‌توان به صورت «کاهش یا حذف تدریجی یارانه خانواده‌های پردرآمد و افزایش میزان یارانه‌های اعطایی به خانواده‌های کم‌درآمد» تعریف کرد. یکی از محورهای مهم در نظام پرداخت یارانه‌ها "هدفمند کردن یارانه" به منظور توزیع مناسب‌تر درآمد و ثروت میان افراد مختلف جامعه است (وزارت بازرگانی، ۱۳۸۷، ۸).

به دنبال بحران بدهی‌ها و رکود جهانی و تقابل تجربه کشورهای شرق آسیا، آمریکای لاتین و صحرای آفریقا در دهه ۱۹۸۰، تاکید راهبردهای توسعه به سمت بهبود مدیریت اقتصاد و پذیرفتن نقش بیشتر نیروهای بازار تغییر کرد. دلیل عمده این کشورها جهت اجرای برنامه اصلاحات، پرهزینه بودن یارانه عمومی به جهت فراگیر بودن آن بود. با توجه به افزایش جمعیت و افزایش قیمت کالاها و خدمات در بازارهای جهانی بار مالی دولت افزایش قابل توجهی یافته بود. علاوه بر این ناکارایی نظام توزیع دولتی و اثرات منفی کنترل قیمت محصولات بر تولیدکنندگان از دلایل دیگر انجام اصلاحات بوده است (نجفی، ۱۳۸۷، ۲).

در ایران نیز پس از سال‌های پایانی دهه هفتاد، هدفمند کردن یارانه [با توجه به آشفتگی عملکردی مدیران اجرایی نظام یارانه]، از مهم‌ترین موضوعاتی بوده است که هر سال هنگام تدوین لایحه بودجه مورد ارزیابی قرار می‌گرفت (اسلامی و دیگران، ۱۳۸۲: ۷۶) و به نظر می‌رسد نظام یارانه‌ها ناکارآمد عمل می‌کرد چرا که یارانه‌ها به صورت مساوی در بین اقشار و دهک‌های پردرآمد و گروه‌های آسیب

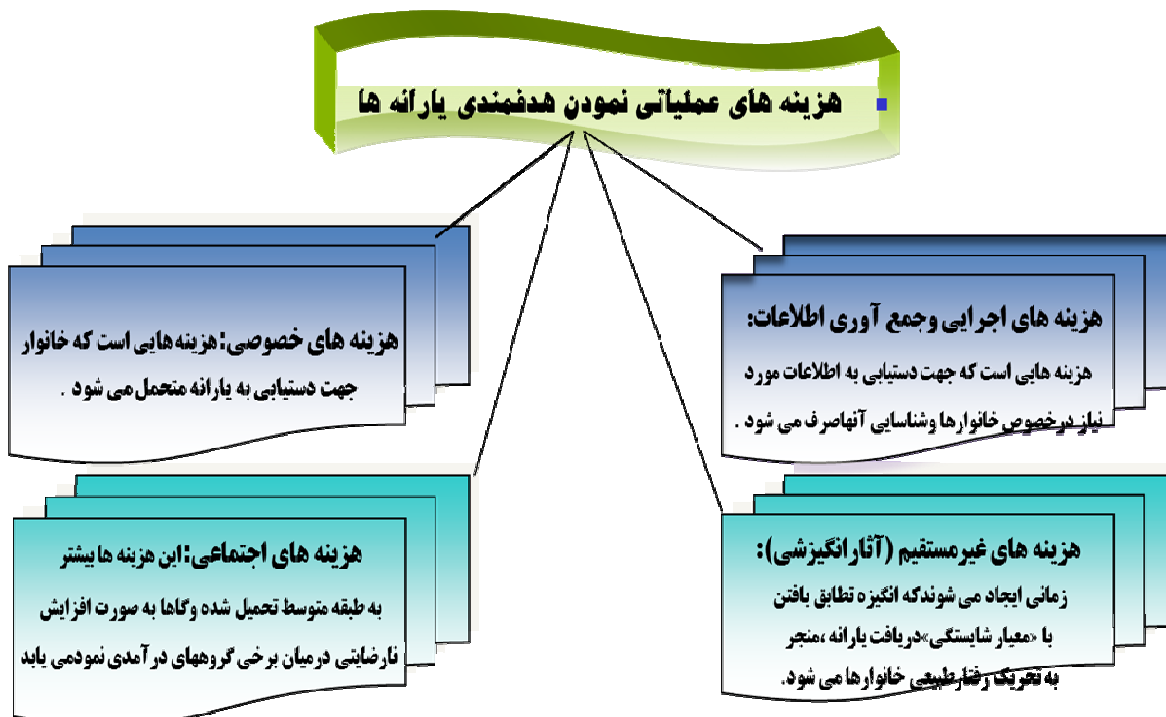
پذیر جامعه توزیع می شد و حتی دهک‌های پردرآمد از یارانه حامل‌های انرژی، بیشتر استفاده می کردند. یکی از محورهای مهم در نظام پرداخت یارانه‌ها «هدفمند کردن یارانه» به منظور توزیع مناسب‌تر درآمد و ثروت میان افراد مختلف جامعه است. در یک مفهوم کلی «هدفمندی یارانه‌ها» را می توان به صورت «کاهش یا حذف تدریجی یارانه خانواده‌های پردرآمد و افزایش میزان یارانه اعطایی به خانواده‌های کم درآمد» تعریف کرد (وزارت بازرگانی، ۱۳۸۷: ۸). هدفمندی یارانه‌ها دارای مزایایی است که می توان آنرا به شرح زیر خلاصه کرد:



شکل شماره (۱): مزایای هدفمندی یارانه‌ها

در کنار این مزایا، هزینه‌هایی نیز بر هدفمندی یارانه‌ها مترتب است که از جمله آن می توان به موارد

زیر اشاره کرد:



شکل شماره (۲) هزینه‌های عملیاتی هدفمندی یارانه

منبع: (وزارت بازرگانی، ۱۳۸۷، ۸)

روش تحقیق به صورت پیمایشی مبتنی بر پرسشنامه است و نوع پژوهش هم به صورت توصیفی-تحلیلی انجام شده است. جامعه آماری تحقیق حاضر، خانوارهای روستاهای دهستان غنی بیگلو است. این دهستان طبق سرشماری عمومی نفوس و مسکن در سال ۱۳۸۵، دارای ۳۱ روستای دارای سکنه و ۲۳۵۸ خانوار و ۸۴۱۳ نفر جمعیت بوده است. جهت تعیین حجم نمونه از فرمول کوکران (حافظ نیا، ۱۳۸۹:۱۸۵) استفاده شد که حجم نمونه لازم با سطح اطمینان ۹۵ درصد جهت تکمیل پرسشنامه‌ها ۳۰۶ خانوار محاسبه گردید و برای بررسی تأثیرات هدفمندکردن یارانه‌ها بر اقتصاد روستایی از ۳۷ شاخص استفاده شده است (جدول شماره ۳). در تحقیق حاضر ابزار گردآوری اطلاعات پرسش نامه است که اساساً از سؤالات بسته و با پاسخ‌هایی در طیف لیکرت پنج مقیاس تشکیل شده است. جهت تجزیه و تحلیل داده‌های حاصل از پرسش نامه از دو روش آمار توصیفی و استنباطی (آزمون T تک نمونه‌ای، آزمون T با نمونه‌های جفت، آماره آزمون رتبه‌ای فریدمن و آزمون همبستگی پیرسون) استفاده شده است و به منظور سنجش پایایی ابزار تحقیق از آلفای کرونباخ استفاده شده که مقدار آن ۰/۸۱، به دست آمده است.

جدول شماره (۳): شاخص‌های تحلیل تأثیر هدفمندی یارانه‌ها بر ساختارهای اقتصادی و تولید روستایی

شاخص‌ها	گروه‌ها
تنوع بخشی به منابع درآمدی کشاورزی و ایجاد اشتغال روستایی	۱-افزایش فرصت‌های اشتغال غیرکشاورزی ۲-ایجاد اشتغال غیرزراعی مرتبط با کشاورزی در روستا ۳-افزایش درآمدهای حاصل از فعالیتهای دامداری ۴-افزایش درآمد مستقیم حاصل از فعالیتهای کشاورزی ۵-همکاری زنان و سایر اعضای خانواده در فعالیتهای کشاورزی ۶-عدم فروش زود هنگام محصول به دلیل نیاز مالی ۷-ایجاد تسهیلات انبارداری و فرآوری مواد غذایی ۸-افزایش تولید در واحد سطح (با توجه به تغییر از کشت دیم به آبی) ۹-افزایش تولید به ازای هر فرد فعال در زمین‌های کشاورزی
تغییر شیوه‌های تولید کشاورزی	۱-تغییر در الگوی کشت از دیم به آبی ۲-کشت محصولات نقدی و بازاری ۳-کاهش تنوع کشت در زمین‌های آبی ۴-استفاده از بیمه محصولات کشاورزی ۵-بهبود شیوه‌های دامداری با رعایت اصول ترویجی ۶-توسعه کیفی دامداری‌های سنتی ۷-بهبود کیفی نژاد دام‌ها

ادامه جدول شماره (۳): شاخص‌های تحلیل تأثیر هدفمندی یارانه‌ها بر ساختارهای اقتصادی و تولید روستایی

شاخص‌ها	گروه‌ها
---------	---------



۱- کاهش هزینه های به کارگیری نوآوری ها و ماشین آلات در فرآیند کشت ۲- استفاده از روش های نوین آبیاری ۳- استفاده صحیح از ادوات و ماشین آلات در مزارع ۴- استفاده بموقع از ماشین آلات در عملیات کشاورزی ۵- توانایی تأمین و خرید به موقع نهاده ها (بذر، کود، سم و...) ... ۶- انتخاب نهاده های مناسب با اقلیم و خاک و آب ۷- استفاده مفید از نهاده ها با توجه به دستورعمل مروجان	استفاده از نهاده ها و ماشین آلات
۱- ایجاد زمینه پس انداز برای خانوار ۲- میل به استفاده از اعتبارات به صورت گروهی ۳- کاهش وابستگی به منابع مالی واسطه ها و... ۴- اعتمادسازی متقابل میان نظام اعتباری و کشاورزان ۵- افزایش فرصت و میزان استفاده از اعتبارات بانکی برای توسعه کشاورزی	استفاده از تسهیلات
۱- افزایش میل به یکپارچه سازی اراضی ۲- بهبود دسترسی به اراضی ۳- بهبود عملیات آماده سازی زمین برای کشت ۴- سرمایه گذاری در تسطیح خاک زمین های زیرکشت آبی	توسعه منابع آب، خاک و استفاده از آن
۱- افزایش انگیزه فعالیت گروهی برای منافع مشترک ۲- افزایش میزان خوداتکایی در بین کشاورزان ۳- بهبود شیوه های مدیریت اراضی و قطعات زمین ۴- خرید مشترک ماشین آلات و ادوات کشاورزی ۵- استفاده از راهنمایی های مروجان کشاورزی در گزینش نوع کشت و بذر	همکاری، مدیریت و تصمیم گیری جمعی

منبع: بریمانی وامانی، ۱۳۹۲؛ لی مددی و همکاران، ۱۳۹۵.

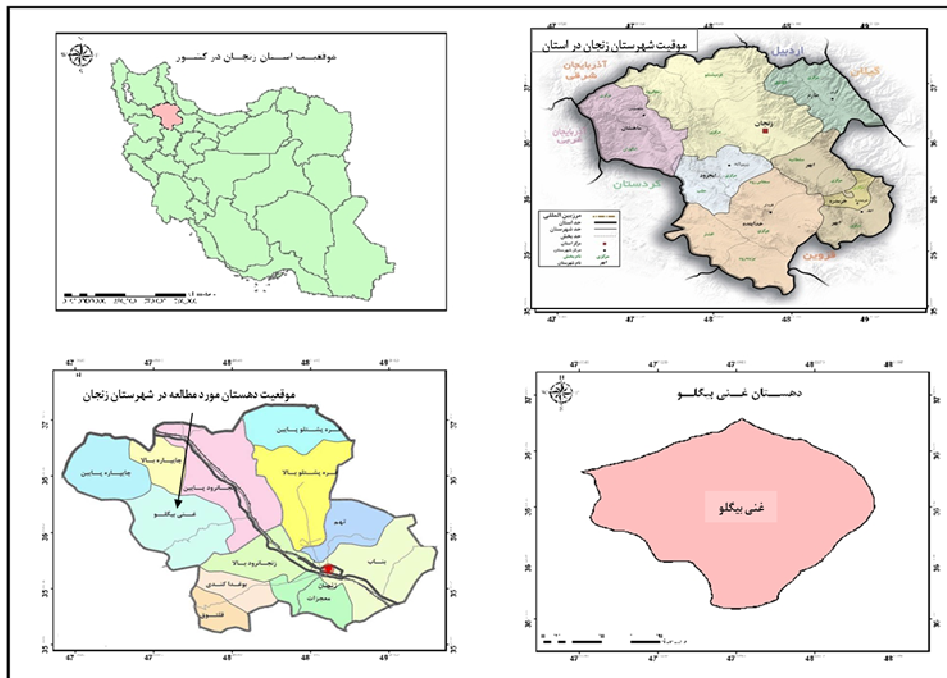
شهرستان زنجان، طبق تقسیمات کشوری سال ۱۳۸۷ دارای سه بخش و ۱۲ دهستان و ۳۳۹ آبادی است که از این تعداد ۲۸۵ آبادی دارای سکنه و ۵۴ آبادی خالی از سکنه است. مساحت شهرستان زنجان هم ۶۷۶۳ کیلومتر است. دهستان غنی بیگلو در غرب استان زنجان قرار گرفته است، این دهستان طبق سرشماری عمومی نفوس و مسکن در سال ۱۳۹۰ دارای ۳۱ روستای دارای سکنه و ۲۳۵۸ خانوار و ۸۴۱۳ نفر جمعیت است. جمعیت این دهستان از ۱۱۶۸۳ نفر در سال ۱۳۴۵ به ۸۴۱۳ نفر در سال ۱۳۹۰ کاهش یافته است (معاونت برنامه ریزی استانداری زنجان، ۱۳۹۲: ۲۲۵).

جدول شماره (۴): روند تحولات جمعیت در دهستان غنی بیگلو

سال آماری		۱۳۴۵-۱۳۵۵		۱۳۵۵-۱۳۶۵		۱۳۶۵-۱۳۷۵		۱۳۷۵-۱۳۸۵		۱۳۸۵-۱۳۹۰	
جمعیت	۱۳۶۱۹	۱۱۶۷۳	۱۳۰۱۴	۱۳۶۱۹	۱۲۳۸۴	۱۳۰۱۴	۹۸۴۳	۱۲۳۸۴	۹۸۴۳	۸۴۱۳	۹۸۴۳

نرخ رشد جمعیت	۱.۵۳	-۰/۷۶	-۰/۴۹	-۲/۲۷	-۱/۱۹
---------------	------	-------	-------	-------	-------

منبع: مرکز آمار ایران (۱۳۵۵-۱۳۹۰)



شکل شماره (۳) موقعیت سیاسی دهستان در استان و شهرستان

۴ یافته‌های تحقیق

بررسی یافته‌های توصیفی به دست آمده از پرسشنامه‌ها نشان می‌دهد که ۹۶/۴ درصد پاسخ‌گویان مرد و ۳/۶ درصد پاسخ‌گویان هم زن بوده‌اند. از بین ۳۰۶ نمونه، از نظر اشتغال ۳/۴۹ درصد در بخش کشاورزی، ۱۹ درصد در بخش صنعت و ۳۱/۷ درصد هم در بخش خدمات مشغول کار بوده‌اند. میانگین سنی پاسخ‌دهندگان برابر ۳۳/۶۴ سال و میانگین تعداد نفرات اعضای خانوارهای مورد بررسی برابر ۴/۴۷ نفر بوده است.

تحلیل یافته‌های مربوط به چگونگی هزینه‌کرد یارانه‌های نقدی دریافتی توسط روستائیان با استفاده از آماره t نشان می‌دهد، از میان ۷ مؤلفه‌ای که بیشتر روستائیان یارانه‌های دریافتی را در آنها هزینه کرده‌اند، خرید مواد غذایی، خرید وسایل منزل، پرداخت اقساط بانکی و تحصیل فرزندان به ترتیب بیشترین هزینه‌کرد یارانه‌ها را به خود اختصاص داده‌اند.

جدول شماره ۵: چگونگی هزینه‌کرد یارانه‌های نقدی توسط روستائیان براساس تفاوت از حد مطلوب

مطلوبیت عددی مورد آزمون = ۳		آماره آزمون t تک نمونه‌ای			
فاصله اطمینان ۹۵ درصد	تفاوت	معناداری	درجه	آماره آزمون	مؤلفه‌ها

حد بالا	حد پائین	میانگین		آزادی	T	
۰/۲۲۵۱	۰/۵۲۷۰	-۰/۱۵۰۹	۰/۴۲۸	۳۰۵	-۰/۸۰۵	پس انداز
۰/۷۲۸۶	۰/۰۲۶۱	۰/۳۷۷۳	۰/۰۳۶	۳۰۵	۲/۱۵۶	تحصیل فرزندان
۱/۰۰۹	۱/۲۱۸	۱/۲۶۴	۰/۰۰۰	۳۰۵	۹/۹۷۱	خرید وسایل منزل
۱/۵۹۱	۱/۴۵۰	۱/۷۳۵	۰/۰۰۰	۳۰۵	۲۴/۰۹۷	خرید مواد غذایی
۰/۱۵۲۴	۰/۸۶۷۵	۰/۵۰۹۴	۰/۰۰۶	۳۰۵	۳/۸۳۶	پرداخت قبوض آب و برق
۱/۲۸۷	۱/۶۱۴	۰/۷۵۴۷	۰/۰۰۰	۳۰۵	۴/۱۳۵	تحصیل فرزندان
۰/۷۱۹۱	۱/۲۴۳	۰/۹۸۱۱	۰/۰۰۰	۳۰۵	۷/۷۱۵	پرداخت اقساط بانکی

منبع: یافته های تحقیق، ۱۳۹۵

در ادامه تحقیق، به بررسی تعداد دفعات سفرهای روستائیان به شهر و یا مکان اصلی خرید مایحتاج قبل و بعد از هدفمندکردن یارانه ها پرداخته شده است. نتایج آزمون t دو نمونه ای نشان می دهد بعد از هدفمندشدن یارانه ها دفعات مراجعه روستائیان به شهر افزایش چشمگیری داشته است (جدول شماره ۶).

جدول شماره (۶): تعداد دفعات مسافرت روستائیان قبل و بعد از هدفمندی یارانه ها، با استفاده از آزمون T دو نمونه ای

شاخص	میانگین	انحراف معیار	خطای انحراف معیار	آماره t	درجه آزادی	معناداری
تعداد تفاوت مسافرت	-۲/۵۸۴	۰/۹۷۳	۰/۴۵۸	-۵۶/۳۳۲	۳۰۵	۰/۰۰۰

در بررسی تأثیر یارانه های نقدی بر اقتصاد خانوارهای روستایی، براساس تفاوت از حد مطلوب مبتنی بر آزمون t تک نمونه ای با تحلیل میانگین عددی حاصل از تأثیر یارانه های دریافتی بر اقتصاد خانوارهای روستایی، براساس تفاوت از حد مطلوب مبتنی بر آزمون t تک نمونه ای نشان دهنده عدم تأثیرگذاری یارانه های نقدی بر مؤلفه های بهبود وضعیت اقتصاد خانوارهای روستایی است. براساس آزمون t تک نمونه ای با احتساب دامنه طیفی بین ۱ تا ۵ و براساس طیف لیکرت در نوسان است، این میزان برای تمامی ابعاد کمتر از شرایط متوسط (۳) ارزیابی شده است. این تفاوت در سطح آلفا ۰/۰۱ معنادار است و تفاوت آنها از مطلوبیت عددی نیز به شکل منفی ارزیابی و برآورد شده است (جدول شماره ۷).

جدول شماره (۷): تأثیر یارانه های دریافتی بر اقتصاد خانوارهای روستایی، براساس تفاوت از حد مطلوب مبتنی بر

آزمون t تک نمونه ای

مطلوبیت عددی مورد آزمون = ۳

فاصله اطمینان ۹۵ درصد	تفاوت میانگین		معناداری	درجه آزادی	آماره آزمون t	مؤلفه‌ها
	حد پائین	حد بالا				
۰/۲۲۵۱	۰/۵۲۷۰	-۰/۱۵۰۹	۰/۴۲۸	۳۰۵	-۰/۸۰۵	پس انداز درآمد
۰/۴۱۶۹	۰/۳۰۳۷	۰/۰۵۶۶	۰/۷۵۴	۳۰۵	۰/۳۱۵	افزایش درآمد
-۱/۵۹۱	-۱/۸۸۴۰	-۱/۷۳۵	۰/۱۰۰۰	۳۰۵	-۳۴/۰۹۷	افزایش دارایی‌های روستایی
۰/۸۹۸۰	۰/۰۶۹۷	۰/۲۶۴۱	۰/۱۱۸	۳۰۵	۱/۵۸۸	افزایش رفاه نسبی زندگی
-۰/۳۷۲۶	-۱/۰۹۶	-۰/۷۳۵۸	۰/۱۰۰۰	۳۰۵	-۴/۰۶۵	بهبودی و نوسازی مسکن
۰/۱۹۱۷	-۰/۵۳۱۴	-۰/۱۶۹۸	۰/۳۵۰	۳۰۵	-۰/۹۴۲	کاهش بدهی‌های مالی
-۰/۳۰۶۰	-۰/۹۰۱۵	-۰/۶۰۳۷	۰/۱۰۰۰	۳۰۵	-۴/۰۶۹	استفاده از خدمات مالی

بررسی تأثیرات هدفمندکردن یارانه‌ها در ابعاد مورد بررسی براساس آزمون فریدمن، نشان می‌دهد که بین میانگین مؤلفه‌های اقتصاد روستایی و هدفمند کردن یارانه‌ها در سطح آلفا ۰/۰۱ تفاوت معناداری وجود دارد. در این بین بیشترین میانگین رتبه‌ای مربوط به استفاده از تسهیلات و کمترین آن میزان بهبود شیوه‌های تولید کشاورزی اختصاص یافته است. بررسی میانگین رتبه‌ای داده‌های حاصل از تحلیل مؤلفه‌های اقتصاد روستایی نشان دهنده، پایین بودن تأثیرات هدفمند کردن یارانه‌ها در اقتصاد روستایی به میزان کمتر از حد متوسط است (جدول شماره ۸).

جدول (۸): بررسی تأثیرات هدفمند کردن یارانه‌ها در ابعاد مورد بررسی مبتنی بر آماره آزمون فریدمن

مؤلفه	تعداد	میانگین عددی	میانگین رتبه‌ای فریدمن
تنوع بخشی به منابع درآمدی	۳۰۶	۱/۶۷	۱/۵۳
بهبود شیوه‌های تولید کشاورزی	۳۰۶	۱/۴۲	۱/۲۷
استفاده از نهاده‌ها و ماشین‌آلات	۳۰۶	۲/۰۳	۱/۹۴
استفاده از تسهیلات	۳۰۶	۲/۸۸	۲/۷۵
توسعه منابع آب و خاک	۳۰۶	۱/۵۴	۱/۴۲
مدیریت جمعی شیوه‌های تولیدی	۳۰۶	۱/۷۷	۱/۶۳
کای دو	۶۷۱/۲۴۵		
درجه آزادی	۵		
سطح معناداری	۰/۰۰۰		

تحلیل و بررسی از ماتریس همبستگی شاخص‌های مورد بررسی تحلیل تأثیرات هدفمندی یارانه‌ها بر ساختارهای تولید روستایی در سطح خانوارهای نمونه، رابطه میان شاخص‌های مورد بررسی نشان می‌دهد که میان تنوع بخشی به منابع درآمدی و سایر شاخص‌های مورد بررسی رابطه معناداری وجود ندارد. بررسی رابطه میان بهبود شیوه‌های تولید کشاورزی و توسعه منابع آب و خاک رابطه معناداری را

نشانگر است، یعنی با افزایش دسترسی کشاورزان به منابع آب و خاک شیوه های تولید آنها بهبود پیدا کرده است (جدول شماره ۹).

جدول شماره (۹): بررسی ماتریس همبستگی شاخص های مورد بررسی در سطح خانوارهای نمونه

همکاری، مدیریت و تصمیم گیری جمعی	توسعه منابع آب، خاک و استفاده از آن	استفاده از تسهیلات	استفاده از نهاده ها و ماشین آلات	تغییر شیوه های تولید کشاورزی	تنوع بخشی به منابع درآمدی و ایجاد اشتغال روستایی		
-/۰۵۸	-/۰۲۳	۰۳۳/	-/۰۵۱	۰/۰۲۷	۱	همبستگی پیرسون	تنوع بخشی به منابع درآمدی و ایجاد اشتغال روستایی
۰/۳۱۶	۰/۶۹۰	۰/۵۳۶	۰/۳۷۴	۰/۶۴۳		معناداری	
۱۵۹	۱۵۹	۱۵۹	۱۵۹	۱۵۹	۱۵۹	N	
-/۱۹۰**	۰/۱۵۲**	-/۰۷۵	۰/۰۱۵	۱	۰/۰۲۷	همبستگی پیرسون	تغییر شیوه های تولید کشاورزی
۰/۰۰۱	۰/۰۰۸	۰/۱۸۹	۰/۸۰۰		۰/۶۴۳	معناداری	
۱۵۹	۱۵۹	۱۵۹	۱۵۹	۱۵۹	۱۵۹	N	
۰/۰۵۵	۰/۱۴۷**	۰/۱۴۶*	۱	۰/۰۱۵	-/۰۵۱	همبستگی پیرسون	استفاده از نهاده ها و ماشین آلات
۰/۳۳۵	۰/۰۱۰	۰/۰۱۱		۰/۸۰۰	۰/۳۷۴	معناداری	
۱۵۹	۱۵۹	۱۵۹	۱۵۹	۱۵۹	۱۵۹	N	
۰/۰۱۸	-/۰۰۴	۱	۰/۱۴۶*	-/۰۷۵	۰/۰۳۳	همبستگی پیرسون	استفاده از تسهیلات
۰/۷۶۰	۰/۹۴۲		۰/۰۱۱	۰/۱۸۹	۰/۵۶۳	معناداری	
۱۵۹	۱۵۹	۱۵۹	۱۵۹	۱۵۹	۱۵۹	N	
۰/۲۷۴**	۱	۰/۰۰۴	۰/۱۴۷**	۰/۱۵۲**	۰/۰۲۳	همبستگی پیرسون	توسعه منابع آب، خاک و استفاده از آن
۰/۰۰۰		۰/۹۴۲	۰/۰۱۰	۰/۰۰۸	۰/۶۹۰	معناداری	
۱۵۹	۱۵۹	۱۵۹	۱۵۹	۱۵۹	۱۵۹	N	
۱	۰/۲۷۴**	۰/۰۱۸	۰/۰۵۵	-/۱۹۰**	-/۰۵۸	همبستگی پیرسون	همکاری، مدیریت و تصمیم گیری جمعی
	۰/۰۰۰	۰/۷۶۰	۰/۳۳۵	۰/۰۰۱	۰/۳۱۶	معناداری	
۱۵۹	۱۵۹	۱۵۹	۱۵۹	۱۵۹	۱۵۹	N	

\*\*/ Correlation is significant at the 0/01 level (2-tailed)/

\*. Correlation is significant at the 0/05 level (2-tailed)/

امروزه با تغییر و تحولات ایجاد شده در مفهوم توسعه روستایی، بیشتر محققان، توسعه روستایی را فرایندی چند بعدی می‌دانند که هدف نهایی آن، بهبود کیفیت زندگی ساکنان نواحی روستایی است. بحث هدفمندی یارانه‌ها نیز به عنوان یکی از ساختارهای اثر بخش در وضعیت اقتصادی و رفاهی آنان است که با استناد به یافته‌های این تحقیق از میان ۷ مؤلفه‌ای که بیشتر روستائیان یارانه‌های دریافتی را در آنها هزینه کرده‌اند، خرید مواد غذایی، خرید وسایل منزل، پرداخت اقساط بانکی و تحصیل فرزندان به ترتیب بیشترین هزینه کرد یارانه‌ها را به خود اختصاص داده‌اند و ردپایی از پس انداز به منظور رشد و توسعه در بخش کشاورزی دیده نمی‌شود چرا که با توجه به بالا رفتن قیمت نهاده‌ها و حامل‌های انرژی و روشهای سنتی کشاورزی که امکان صرفه‌جویی در آن فراهم نیست و با توجه به نابسامانی در بازاریابی محصولات کشاورزی که با نوسان شدید قیمت محصولات مواجه است، عملاً کشاورزی در اکثر اقلام کشت را مقرون به صرفه نمی‌کند. همچنین بعد از هدفمندشدن یارانه‌ها تعداد دفعات مراجعه روستائیان به شهر افزایش چشمگیری داشته است که نشانگر سوق جامعه روستایی برای خرید مایحتاج بعد از دریافت مبالغ یارانه نقدی به سوی شهر زنجان است به عبارتی دیگر، یارانه‌های نقدی موجب مصرف گرا شدن روستائیان در وضعیت فعلی شده است. چرا که با گذشت زمان و با توجه به افزایش سطح عمومی قیمت‌ها، اهمیت یارانه نقدی کاهش یافته و با کاهش قدرت خرید مردم، آزادسازی قیمت‌ها اثر خود را نشان داده است. البته طبق برنامه‌های هدفمندی یارانه‌ها طرح‌های جایگزین رفاه اجتماعی توسط دولت جای یارانه نقدی را خواهد گرفت که این فرایند روبه فعلی را تحت تأثیر قرار خواهد داد.

در بحث تأثیر یارانه‌های دریافتی بر اقتصاد خانوارهای روستایی، یافته‌های تحقیق نشانگر این است که بین یارانه‌های نقدی دریافتی و شاخص‌های مورد بررسی رابطه معناداری وجود ندارد. از این حیث که یارانه‌های نقدی بهبود وضعیت اقتصادی خانوارهای روستایی را در پی نداشته است و جامعه روستایی را به مصرف‌گرایی بعد از دریافت یارانه نقدی سوق داده است. از این رو نباید به کاهش مصرف انرژی در وضعیت فعلی خوشبین بود زیرا بافت‌های فرسوده مسکن روستایی (از منظر هدر رفت انرژی) و سیستم ناکارآمد کشاورزی در کوتاه مدت امکان اصلاح ساختار تولید، کاهش و تغییر سبک مصرف وجود نخواهد داشت.

بررسی میانگین رتبه‌ای داده‌های حاصل از تحلیل مؤلفه‌های اقتصاد روستایی نشان دهنده بیشترین میانگین رتبه‌ای مربوط به استفاده از تسهیلات و کمترین آن میزان بهبود شیوه‌های تولید کشاورزی اختصاص یافته است و نشانگر پایین بودن تأثیرات کوتاه مدت هدفمند کردن یارانه‌ها در اقتصاد روستایی به میزان کمتر از حد متوسط است. همچنین میان تنوع بخشی به منابع درآمدی و سایر شاخص‌های مورد بررسی رابطه معناداری وجود ندارد. بررسی رابطه میان بهبود شیوه‌های تولید کشاورزی

و شاخص های مورد بررسی نشان می‌دهد، میان تغییر شیوه‌های تولید کشاورزی و توسعه منابع آب و خاک رابطه معناداری وجود دارد، بدین معنا که بعد از هدفمندی یارانه ها با افزایش دسترسی کشاورزان به منابع آب و خاک تغییر شیوه های تولید آنها بهبود پیدا کرده است. جهت اصلاح وضع یاد شده، پیشنهادات زیر ارائه شده است:

- اصلاح ساختارهای نامناسب تولید کالا، خدمات و جایگزینی روشهای بهینه و نوین برای جلوگیری از هدر رفت انواع سرمایه و انرژی در بخش‌های صنعت؛ کشاورزی و حمل و نقل.
- مدیریت هدفمندی یارانه ها از طریق فرهنگسازی تغییر رفتار مصرفی، مدیریت هزینه از طرف مردم، مصرف هوشمند و بهینه مردم و سازمانهای دولتی و خصوصی.
- کسب پشتیبانی مردم از طریق جلب اعتماد عمومی و توسعه فضایی کسب و کار روستاییان.
- منعطف نمودن سیاست های حمایتی دولت از سوی پرداخت یارانه های نقدی مصرفی به سمت یارانه های تولیدی روستایی.
- اعطای یارانه به بخش کشاورزی از طریق پرداخت بخشی از حق بیمه و هدفمندی نظام بیمه کشاورزی برای حمایت از کشاورزان.
- شفاف سازی کلیه یارانه های روستائیان و جهت دهی صحیح به بازار.
- تغییر پاره ای از نگرش‌های مربوط به سبک زندگی برای پرهیز از اسراف.
- طرح های جایگزین رفاه اجتماعی روستایی توسط دولت بجای یارانه نقدی.
- مدیریت نوسان قیمت با ساز و کارهای سیاستهای انقباضی و انبساطی اقتصادی دولت.

## ۶ منابع

- ابونوری اسماعیل و دیگران (۱۳۸۵)، ارزیابی آثار اقتصادی یارانه بنزین بر میزان مصرف آن در ایران، یک تحلیل تجربی، تهران، جستار های اقتصادی سال سوم، شماره ۵، صص ۳۳-۵۸.
- اسلامی سیف اله و دیگران (۱۳۸۲)، چگونگی بهبود توزیع یارانه پرداختی کشور در راستای حمایت از اقشار آسیب پذیر، تهران: وزارت امور اقتصادی و دارایی.
- بریمانی، فرامرز و معصومه امانی، (۱۳۹۲)، بررسی اثرات هدفمندی یارانه ها بر افزایش هزینه های تولید اعضای تعاونی های کشاورزی مورد: شهرستان لنجان، فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال دوم، شماره ۲، صص ۷۳-۵۹.
- ترکمانی، علی دینی، (۱۳۸۹)، یارانه ها اختلالهای قیمتی ناکارایی های نهادی ساختاری، فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی، سال دهم، شماره ۳۸، صص ۲۹۸-۳۲۸.
- حافظ نیا، محمد رضا، (۱۳۸۹)، روش تحقیق در علوم انسانی، تهران، انتشارات سمت.

- رحیمی بروجردی، علیرضا، (۱۳۸۶)، آزادسازی اقتصادی از تئوری تا عمل، تهران، انتشارات سمت.
- ضیایی، محمود (۱۳۸۱) نظام یارانه و نظام توزیع شهرنشینی در ایران، پژوهش‌های جغرافیایی، شماره ۴۲، صص ۶۵-۷۴.
- فتاحی، علی، (۱۳۸۵)، تجربه سرمایه‌داری دولتی در ایران، تهران، انتشارات مرز فکر.
- قادری، فرید و همکاران، (۱۳۸۴)، بررسی تأثیر پرداخت یارانه مستقیم انرژی بر شاخص های کلان اقتصادی با نگرش سیستمی، نشریه دانشکده فنی، شماره ۴، دوره ۳۹، صص ۵۳۷-۵۲۶.
- کلانتری، عباس، رحیمی عباس، (۱۳۸۵) بررسی اقتصادی سوبسید، موسسه مطالعات بازرگانی، چاپ سوم.
- کریمی، فرزاد و مهدی زاهدی کیوان، (۱۳۸۹)، تعیین الگوی بهینه تخصیص یارانه بخش کشاورزی به مصرف کنندگان و تولیدکنندگان رهیافت: تحلیل سلسله مراتبی بازه ای، تحقیقات اقتصاد کشاورزی، شماره ۸، صص ۹۹-۱۲۰.
- لی مددی علی، نظری عبدالجمید، مرادی محمود، غفاری رامین. (۱۳۹۵) اثرات طرح هدفمندی یارانه ها بر الگوی مصرف خانوارهای روستایی با رویکرد معیشت پایدار در شهرستان های کلات و بینالود، اقتصاد فضا و توسعه روستایی. ۱۳۹۵؛ ۵ (۱۶): ۹۷-۱۱۸.
- مصباحی مقدم، غلام رضا و همکاران، (۱۳۸۸)، بررسی و آسیب شناسی هدفمندی یارانه ها، فصلنامه علمی پژوهشی اقتصاد اسلامی، سال نهم، شماره ۳۵، صص ۱۹۲-۱۶۱.
- معاونت برنامه ریزی استانداری زنجان، (۱۳۹۲)، مطالعات آمایش استان زنجان، واحد آمار.
- مومنی، فرشاد، (۱۳۸۸)، سیاستهای اقتصادی، عدالت اجتماعی و بخش کشاورزی، فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی، سال دهم، صص ۳۶۶-۳۳۱.
- معاونت برنامه ریزی استانداری زنجان، (۱۳۸۵) خصوصیات اقتصادی، اجتماعی و عمومی آبادیهای شهرستان زنجان، براساس نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن.
- نجفی، بهاء الدین، (۱۳۸۷)، بررسی تجربیات جهانی یارانه غذا: رهیافتی برای ایران. دبیرخانه مجمع تشخیص مصلحت نظام.
- نیلی، مسعود، (۱۳۸۵)، شوراهاى شهر و اقتصاد شهری، صنعت و توسعه، شماره ۲، صص ۳-۴.
- وزارت بازرگانی، (۱۳۸۳)، نگاهی به یارانه: مفاهیم، عملکردها، چالشها و مسیرهای پیشرو، دفتر مطالعات اقتصادی، تهران، موسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی.
- وزارت بازرگانی (۱۳۸۴)، آثار سیاست های اقتصادی بر رفاه خانوار، مطالعه کاهش یارانه حاملهای انرژی و کالاهای اساسی، تهران، مؤسسه مطالعات و پژوهشهای بازرگانی.



- وزارت بازرگانی، (۱۳۸۷). هدفمندی یارانه ها؛ بررسی مفهوم و تجربه کشورها، تهران، معاونت برنامه ریزی و امور اقتصادی، دفتر مطالعات اقتصادی.
- وودز، مایکل، (۱۳۹۰). جغرافیای روستایی (فرایندها، واکنشها و تجربه‌های بازساخت روستایی)، مترجم رضوانی، محمدرضا و فرهادی، صامت، تهران: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران.
- Boccanfuso, Dorothe'e and Luc Savard, 2007, **Poverty and Inequality Impact Analysis Regarding Cotton Subsidies: A Mali-based CGE Micro-accounting Approach**, JOURNAL OF AFRICAN ECONOMIES, VOLUME 16, NUMBER 4, PP. 629-659.
- Braithwaite, J. Grootaert, C. and Milanovic, B. (2000) **Poverty and Social Assistance in Transition Countries**. New York: Palgrave Macmillan.
- Daniel, Karine and Maureen Kilkenny, 2009, **Agricultural Subsidies and Rural Development**, *Journal of Agricultural Economics*, Vol. 60, No. 3, 504-529.
- Faghieh Nasiri, M., Tashkini, A. and Oryani, B. (2008). **Direction of subsidies and its operation in economical development program**. Printed in Center of Economical Studies in Iran Ministry of Commerce
- Fan, Shenggen and other (2008), **Investment, subsidies, and pro-poor growth in rural India**, *Agricultural Economics*, p 163-170.
- Harvey, Peter, 2011, **Zero subsidy strategies for accelerating access to rural water and sanitation services**, *Water Science & Technology*, p1034-1049.
- Dorward, Andrew et al, 2008, **Towards 'smart' subsidies in agriculture?** Lessons from recent experience in Malawi, *Natural Resource Perspectives*.
- Elizabeth E. Davis\*, and Roberta B. Weber (2010) **Rural-Urban Differences in Childcare Subsidy use and Employment Stability**. *Applied Economic Perspectives and Policy* (2010) volume 32, number 1, pp. 135-153.
- Kristin Komives, Jon Halpern and other (2007) **Utility Subsidies as Social Transfer: An Empirical Evaluation of Targeting Performance**. *Development Policy Review*, 2007, 25 (6): 659-676.